

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Fall 2023, Vol.4, No.3, Serial Number 15, pp 39-58

doi 10.22077/vssd.2023.5744.1141

Urban-Rural Relations Evolution in the Central District of Dargaz County

Behnaz Babaei¹, Abbas Saeidi²

1.M. Sc., Department of Human Geography, Faculty of Earth Sciences, Shahid University of Tehran, Tehran, Iran

2.Prof., Department of Human Geography, Faculty of Earth Sciences, Shahid University of Tehran, Tehran, Iran

*Corresponding author, Email: babai.behnaz@gmail.com

Keywords:

city and village relations, rural settlements, Dargaz city

Abstract

The dynamics and patterns of urban-rural relations significantly shape the formation, growth, and development of rural habitats, influencing their structure and functionality. Recognizing the crucial role of these relations in the transformation and development processes of urban and rural centers, this study delves into various types and reasons for these relations, while exploring their economic, socio-cultural, and spatial-physical effects and consequences on both urban and rural domains. The research aims to mitigate the adverse impacts of these relations and contribute to the systematic organization of urban and rural areas, fostering the grounds for sustainable development. This study specifically focuses on investigating the social, economic, and physical shifts induced by urban-rural relations between Dargaz city and rural settlements in the central district of Dargaz. The research employs a descriptive-analytical methodology, and the statistical population encompasses households residing in villages within the central part of Dargaz city. The research methodology combines documentary (library) and survey studies (questionnaire) with a comprehensive evaluation of 37 items across three key components: social, economic, and physical. Following a thorough review of literature and theoretical foundations, the study identifies crucial components and factors influencing city-village relations. These components are then utilized in crafting field data collection instruments. The statistical population comprises 237 residents from 22 villages in the central district of Dargaz, selected through a random sampling method. The findings reveal significant transformations in rural land and housing prices, limited agricultural land sizes, inadequate health services in villages, and a pronounced dependence of rural settlements on the city of Dargaz.

Received:

01/Nov/2022

Revised:

16/Jan/2023

Accepted:

03/Apr/2023

How to cite this article:

Babaei, B., & Saeidi, A. (2023) Urban-Rural Relations Evolution in the Central District of Dargaz County. *Village and Space Sustainable Development*, 4(3), 39-58. [10.22077/vssd.2023.5744.1141](https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5744.1141)

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره چهارم، شماره سوم، پیاپی پانزدهم، پاییز ۱۴۰۲، شماره صفحه ۳۹-۵۸

10.22077/vssd.2023.5744.1141

تحول روابط شهر و روستا در بخش مرکزی شهرستان درگز

بهناز بابایی^{۱*}، عباس سعیدی^۲

۱. کارشناسی ارشد، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران

۲. استاد، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران

* نویسنده مسئول، ایمیل: babai.behnaz@gmail.com

چکیده:

دامنه و نحوه روابط شهر و روستا به صورت های گوناگون بر شکل پذیری، رشد و توسعه سکونتگاه های روستایی و همچنین بر ساختار و کارکرد آنها اثرگذار است. با توجه به نقش این روابط در فرآیند تحولات و توسعه کانون های شهری و روستایی، علاوه بر بررسی انواع و علل روابط، شناخت آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و فضایی-کالبدی بر شهر و روستا و تلاش برای کاهش اثرات منفی این روابط در راستای ساماندهی آن ها، زمینه ساز توسعه پایدار نواحی روستایی و شهری خواهد بود. پژوهش حاضر با هدف بررسی روابط شهر و روستا سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز انجام شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی می باشد و جامعه آماری آن شامل خانوارهای ساکن در روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز است. روش بررسی در این تحقیق به دو صورت اسنادی (کتابخانه ای) و مطالعات پیمایشی (پرسشنامه) با ارزیابی ۲۱ گویه در قالب سه مولفه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بوده است. در این چارچوب پس از واکاوی ادبیات و مبانی نظری پژوهش، مولفه ها و عوامل موثر بر روابط و مناسبات شهر و روستا شناسایی و سپس در تهیه ابزار گردآوری داده های میدانی پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند. جامعه آماری شامل ۲۳۷ نفر از ساکنین ۲۲ روستای بخش مرکزی شهرستان درگز است که با استفاده از روش تصادفی نمونه گیری شد. نتایج بیانگر تغییرات عمده در قیمت زمین و مسکن روستایی، کوچک بودن قطعات کشاورزی، کمبود خدمات بهداشتی-درمانی در روستا و وابستگی بالای سکونتگاه های روستایی به شهر درگز می باشد.

واژگان کلیدی:

روابط شهر و روستا، سکونتگاه های روستایی، شهر درگز

تاریخ ارسال:

۱۴۰۱/۰۸/۱۰

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۰/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۱/۱۴

۱- مقدمه

روابط شهر و روستا مجموعه سکونتگاه‌های روستایی با کانون‌های کوچک و بزرگ شهری را شامل می‌شود که این روابط به صورت‌های مختلف بر رشد، توسعه، شکل‌پذیری و روابط درونی و بیرونی آنها اثر گذاشته و دارای ویژگی‌های مکانی و زمانی است. روابط و مناسبات فرق اساسی با هم دارند که اغلب توسط بعضی جغرافیدانان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. روابط بیشتر ناظر بر نوع و دامنه کنش متقابل بین شهر و روستاست و مناسبات در عمل به نسبت آنها به هم یعنی به موقعیت و جایگاه فضایی شهر و روستا، در نتیجه دامنه عملکردی آنها در مجموعه نظام سکونتگاهی دلالت دارد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۷). بحث در مورد روابط میان شهر و روستا از سابقه نسبتاً طولانی برخوردار بوده، اما بحثی که به طور علمی به آن پرداخته شود به سال ۱۹۴۰ که توسط هانس بوبک ارائه شده بر می‌گردد. هانس بوبک به این موضوع پرداخت ولی چارچوب مقاله‌ای که تحت عنوان مراحل اساسی تکامل اجتماعی- اقتصادی از لحاظ جغرافیایی گونه‌ای که از یک مرحله تکامل مستقل میان مرحله جامعه زراعی سازمان یافته- طبقاتی و مرحله سرمایه‌داری تولیدی است اشاره دارد. ابزار اولیه در این مبحث توجه به مفاهیم حومه و حوزه نفوذ است (سعیدی، ۱۳۹۴: ۱۲). مطالعات هانس بوبک اساساً بر پایه شناخت کلی (ساختار اجتماعی- اقتصادی) شرق اسلامی از جمله ایران استوار بود. در کشور انگلوساکسون همین مباحث بیشتر در مطالعات شهری مطرح بود، اما ریخت‌شناسی و عملکرد آن بیشتر بر حاشیه شهری تأکید داشت که از سوی برخی جغرافیدانان انسانی و روستایی مورد انتقاد قرار گرفت. با بررسی انجام شده در روابط شهر و روستا و همچنین علل و پیامدهای این روابط می‌توان گفت که در دنیای غیرصنعتی از نوع تحمیل روابط سلطه و ماهیت استثماری از سوی شهرها بر محیط روستایی استوار بوده است. هانس بوبک این گونه روابط سلطه را در کشورهای شرق اسلامی از جمله ایران، قالب سرمایه‌داری بهره‌بری و روابط انگلی تحمیل شده از سوی شهر بر محیط‌های روستایی معرفی می‌کند. اهلرس علت دیرپایی این روابط را این گونه بیان می‌کند: (۱) پیوند تنگاتنگ حاکمیت دولت و شهر، (۲) آمادگی ناچیز زمینداران بزرگ برای سرمایه‌گذاری تولید، (۳) بارزگانی شهری به اساس عواید حاصل از بهره تولید روستایی (مطیعی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۳).

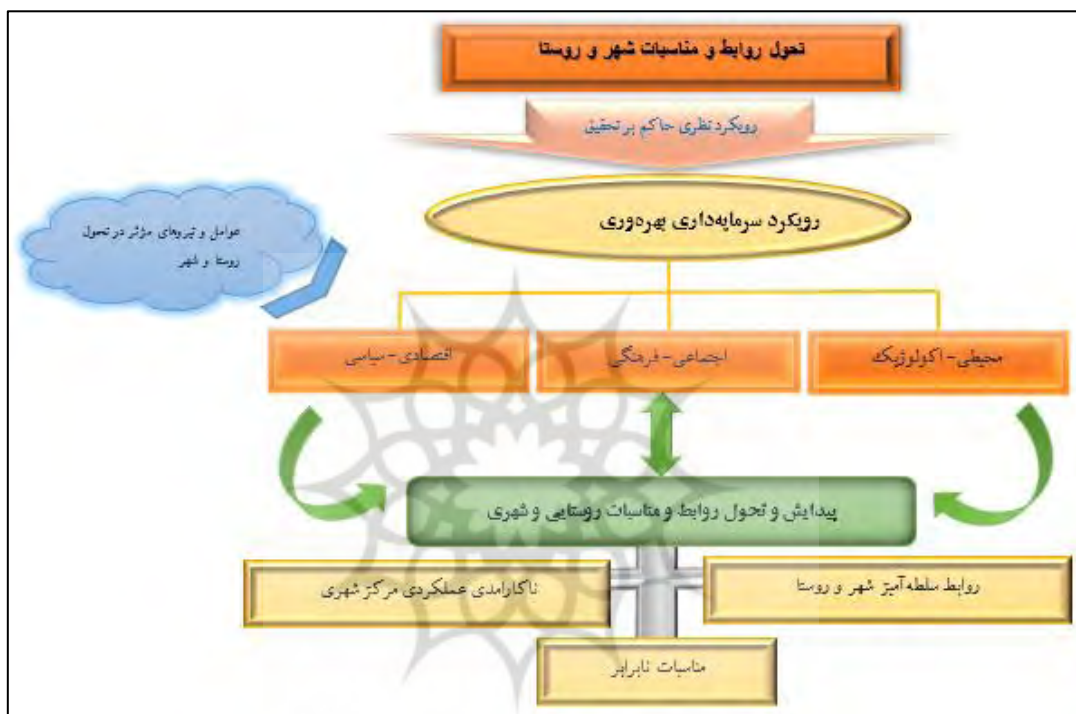
از سوی دیگر، مطالعه روابط شهر و روستا از مهمترین مباحث در برنامه ریزی های ناحیه ای و روستایی است؛ زیرا با مطالعه و شناخت کلی و همه جانبه از یک ناحیه می توان راه حل های مناسبی برای رفع اختلافات ناحیه ای پیدا کرد. در بیشتر مطالعات جغرافیایی ایران، در برنامه ریزی های انجام شده شهر را بدون توجه به روستا، جدای از یکدیگر مورد بررسی قرار داده اند. در حالی که بیشتر تئوری های توسعه، بر روابط شهر و روستا که مانند حلقه های زنجیر به هم متصل هستند، تأکید می کنند. مسئله روابط شهر و روستا از سده نوزدهم بویژه در مورد مهاجرت گسترده روستائیان به شهر مورد توجه قرار گرفت. شهر و روستا دو عنصر اصلی در پهنه مناطق می باشند، این دو سکونتگاه انسانی با وابستگی ها و پیوستگی های ساختاری، کارکردی همواره با یکدیگر روابط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره داشته اند (Overbeek, 2009: 67). شهر درگز و روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز به لحاظ ویژگی های طبیعی و انسانی ارتباط تنگاتنگی داشته و مکمل یکدیگر بوده اند، ولی در دهه اخیر با ازدیاد جمعیت، محدودیت منابع، کمی فرصت‌های شغلی و امکانات، مهاجرت بی رویه روستائیان به شهر به شدت افزایش یافته، تعادل جمعیتی و اکولوژیکی منطقه به هم خورده است، از یک سو شهرنشینی غالب شده از دیگر سو به تضعیف و تخلیه بسیاری از روستاها و رابطه یک طرفه، نامتعادل و وابستگی آنها به شهر انجامیده است. در منطقه مورد مطالعه شهرستان درگز بخش مرکزی در ارتباط با نحوه

کشت و برداشت محصول کشمش و عرضه آن به بازار مصرف و جایگاهش در بررسی روابط شهر و روستا و همچنین ارتباط بین روستاها و شهر کوچک درگز و کلانشهر مشهد می‌توانیم این را بگوییم که بخش مرکزی شهرستان درگز بخاطر نوع تابش خورشید و شرایط آب‌وهوایی منطقه بهترین نوع کشمش را دارا می‌باشد. در این بین شهرها و مراکز استان‌ها ارزش افزوده قابل توجهی را از آن خود می‌سازند و روستاییان که تمام تلاش خود برای تولید کشمش مرغوب به کار گرفته، هزینه و زمان زیادی صرف آن می‌کنند ولی در نهایت سودی نصیب آن‌ها نمی‌شود و واسطه‌ها و دلالان سود و بهره‌نهایی را از آن خود می‌سازند (سند توسعه درگز ۱۳۹۸: ۶). در شهر درگز به دلیل کمبود امکانات بسته‌بندی و ارائه به بازارهای مصرف فراناحیه‌ای این محصول صادراتی که نقش مهمی در اقتصاد ناحیه دارد نتوانسته نقشی در رشد، پیشرفت و توسعه ناحیه داشته باشد.

۲- بنیان نظریه‌ای

تا قبل از اصلاحات ارضی به خاطر مناسبات نه چندان گسترده شهر و روستا و نظام حاکم بر مدیریت دهقانان در منطقه درگز محصولاتی کشت می‌شد که نگهداری آنها راحت و مستلزم ایجاد هزینه بر خانوار روستایی نباشد. سیستم کشاورزی نیز به صورت چندکشتی بود که نیازهای خانوار روستایی را در طول سال تأمین می‌کرد. بر این اساس، ارکان اصلی کشت منطقه بر پایه کشت گندم، حبوبات و سیب زمینی استوار بود و جو، یونجه و غیره در صورت دسترسی کافی به آب اجزای ثانویه این نظام را تشکیل می‌دادند (عزیزی، ۱۳۸۶: ۲۱۳). علاوه بر این در منطقه درگز، درختانی مانند توت، گردو، سماق و آلو که نگهداری و خشک کردن محصولات آن‌ها آسان بود در حد محدودی وجود داشته است (همان منبع، ۲۱۵). بررسی پیشینه تحقیق، محقق را با مطالعات و تحقیقات دیگران در زمینه مساله مورد بررسی آشنا می‌کند و زمینه‌ای را فراهم می‌سازد در رابطه با روابط روستاشهر و بنیان‌های نظری ارائه شده می‌توان به یافته‌های رضوانی (۱۳۸۱) یافته‌های عنابستانی و صادقی (۱۳۹۳) در رابطه با راهبردهای پیوند روستاشهری نشان داد که فراهم نمودن زمینه‌های اشتغال جمعیت بیکار و فعال روستایی در شهرهای کوچک و پیشگیری از مهاجرت بیکاران روستایی به کلانشهرها؛ توسعه بازارهای محلی با تأکید بر عرضه محصولات کشاورزی در شهرهای کوچک؛ ایجاد تسهیلات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و فراهم کردن زمینه‌هایی برای حفظ فرهنگ‌ها و سنت‌های روستایی و غیره پیشنهاد شده است. نتایج رحیمی (۱۳۹۶) نشان می‌دهد که افزایش مناسبات شهر و روستا باعث گسترش خانه‌های دوم، ایجاد شغل و تحول اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی شده و در افزایش رضایتمندی روستاییان نقش مؤثری دارد. در رابطه با تحلیل الگوی روابط روستاشهری تهران نشان داد که ایجاد و گسترش این کارکردها در نواحی روستایی طی چند دهه گذشته حرکتی خود جوش و در کلیت آن فاقد هر گونه اقدام برنامه‌ریزی شده بوده و به همین دلیل آثار و پیامدهای نامطلوبی در زمینه‌های مختلف بر جای گذاشته است به طوری که کنترل و هدایت این تحولات در راستای توسعه پایدار و یک پارچه شهر و روستا در این ناحیه ضروری می‌باشد. مطالعات احمدی و همکاران (۱۳۹۸) در رابطه با روابط و مناسبات روستاشهر در کرج اشاره کرد، یافته‌های پژوهش نشان داد تقویت هسته‌های اصلی و شکل‌گیری هسته‌های جدید فرعی شهری در منطقه رجایی‌شهر و باغستان شهر کرج نیز از مهم‌ترین تأثیرات تعاملات روستاهای پیرامونی با شهر کرج بوده است. وجود ایستگاه‌های حمل و نقل عمومی و ایجاد کاربری‌های خاص برای ارائه‌ی خدمات به روستاییان مهم‌ترین عامل شکل‌گیری این مراکز فرعی جدید بوده است. نتایج پژوهش صفرخانی و همکاران (۱۴۰۰) بیانگر تسلط شیوه "سرمایه داری بهره‌بری"

در روابط و مناسبات حاکم بین شهر و روستا در تولید فرش دستباف و ارائه آن به بازارهای ملی و جهانی است. نتایج یافته های اجاق و همکاران (۱۴۰۰) بیانگر شکل گیری جریان های اقتصادی و خدماتی مابین شهر و روستاهای ناحیه می باشد که منجر به زمینه سازی شکل گیری پیوندهای روستایی- شهری در این منطقه شده است، و خود را به صورت؛ وجوه ارسالی، اشتغال روستائیان در شهر، اعتبارت رسمی و غیر رسمی، سرمایه گذاری های دولتی و خصوصی نشان می دهد، که منجر به تداوم جریان ها و یک رابطه دو سویه بین شهر و نواحی روستایی پیرامونی خود از لحاظ عملکردهای اقتصادی و سرمایه شده است و در نهایت توانسته ارتقاء مالی خانوارهای روستایی و کاهش فقر اقتصادی آنها را به دنبال داشته باشد.

شکل ۱- رویکرد نظری حاکم بر تحقیق پدیده رخنه به پایین

۳- روش، تکنیک ها و قلمرو

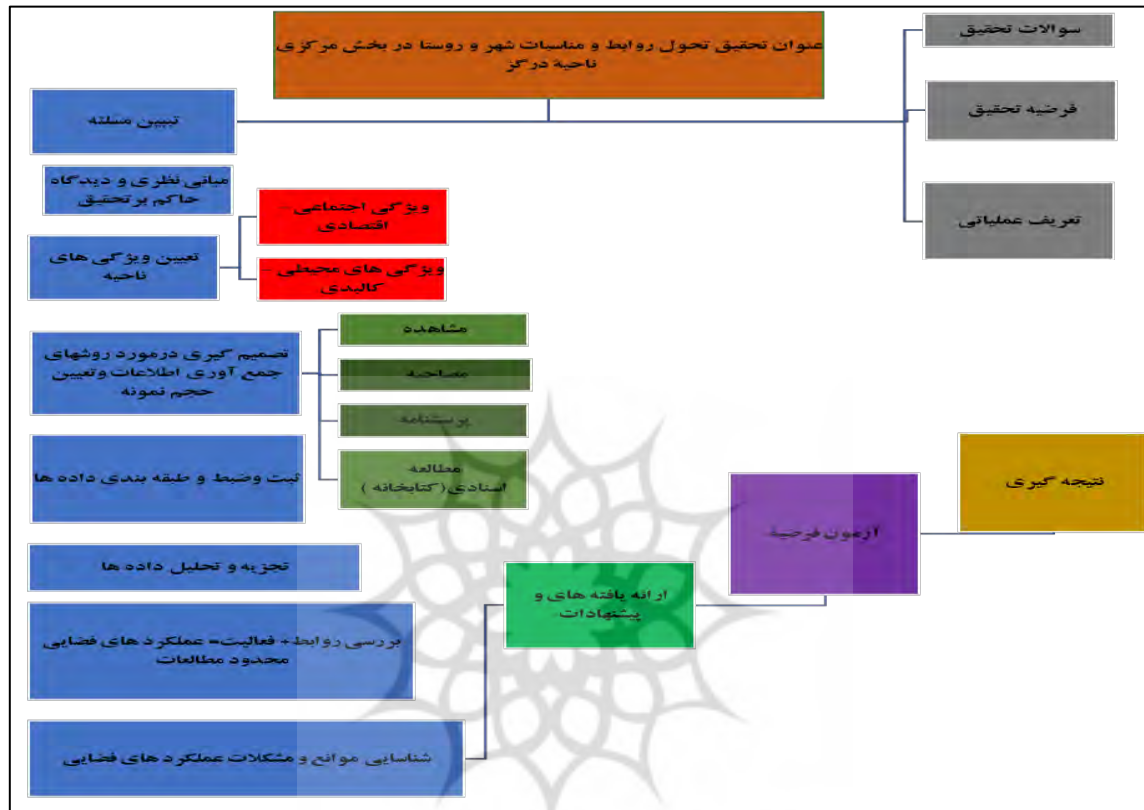
روش پژوهش در این مطالعه به دو شیوه کتابخانه ای و میدانی می باشد. بنابراین شیوه به پیشبرد تحقیق ترکیبی است. در مطالعات کتابخانه ای و منابع همچون نقشه ها، داده آماری گردآوری و مورد ارزیابی قرار گرفت. در روش میدانی با مراجعه به روستاهای منطقه ویژگی های روابط روستا و شهر و عوامل اصلی اثرگذار در آن با استفاده از فنون مختلف مورد بررسی قرار گرفت. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ شهرستان درگز (ناحیه مورد مطالعه) جمعیت روستایی بخش مرکزی در مجموع برابر ۵۰۴۶ نفر در قالب ۱۶۲۴ خانوار است. روستاهای این بخش بیشتر جزو روستاهای کوچک هستند که میانگین جمعیت آن ها ۷۰ خانوار است.

N=1624 حجم جامعه

d=0.06 مقدار خطا

n=237 حجم نمونه جامعه معلوم

در این پژوهش برای جمع آوری داده و اطلاعات مرتبط با مبانی نظری و داده های مربوط به ویژگی های انسانی و طبیعی از روش کتابخانه ای و اسنادی استفاده شد. همچنین جهت جمع آوری داده های مربوط به مولفه ها و متغیرهای پژوهش از روش پرسشنامه ای استفاده شد. در خصوص بعضی از متغیرها از روش مصاحبه با ساکنین سکونتگاههای روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز بهره گرفت.

شکل ۲- فرآیند انجام تحقیق

جدول ۱- ابعاد و شاخص های پژوهش

ابعاد	معیار	مؤلفه	شاخص
محیطی اکولوژیک (زیست محیطی)	منابع سرزمین	زمین	- نرخ تغییر کاربری زمین - مساحت زمین های زیرکشت - درصد زمین های دارای قابلیت بالقوه
اقتصادی	ثبات اقتصادی	تنوع بخشی	- نسبت متناظر جمعیت شاغل در بخش کشاورزی به غیر کشاورزی - شاخص تنوع تولید - نسبت درآمد حاصل از فعالیت های کشاورزی به غیر کشاورزی
	رفاه اقتصادی	کارایی	- نرخ رشد اشتغال - نسبت دستمزد کارگران کشاورزی به کارگران غیرماهر در سایر بخش ها
اجتماعی	منابع انسانی	پویایی جمعیت آموزش	- درصد نرخ رشد جمعیت - نسبت جمعیت روستایی به شهری
کالبدی- فضایی	تعامل فضایی	تحرك مكاني و قابليت دسترسى به خدمات	- میانگین مدت زمان سفر برای دسترسی به خدمات - میزان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی (درصد) - امکان دسترسی به راه های ارتباطی

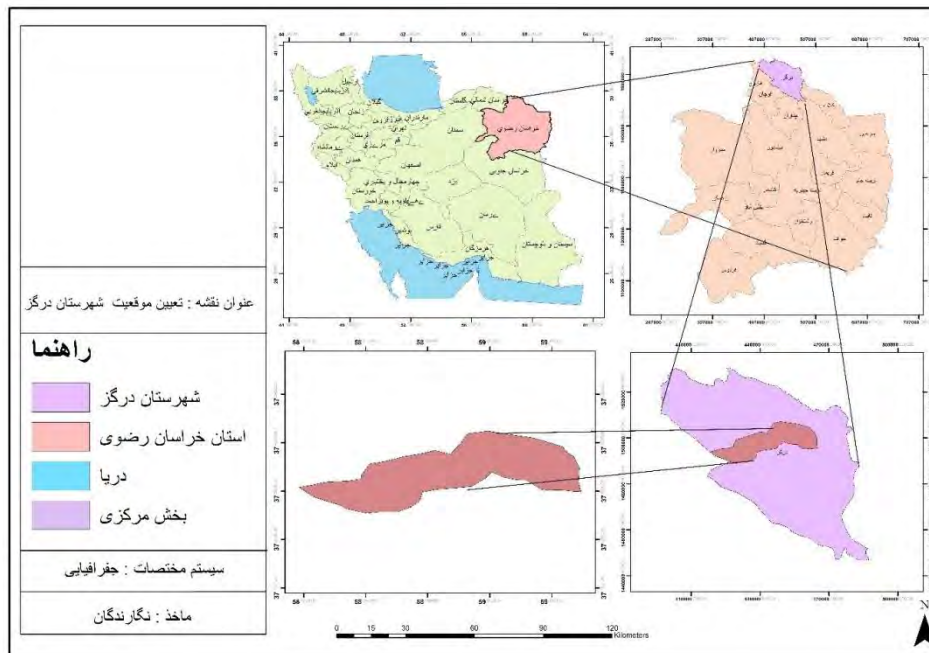
این تحقیق به لحاظ نتیجه تحقیق، بنیادین می‌باشد، اما به لحاظ هدف توصیفی-تحلیلی می‌باشد. لذا در این پژوهش داده‌ها به روش توصیفی-تحلیلی مورد ارزیابی قرار گرفت و بیشتر از آماره‌های توصیفی همچون میانگین، فراوانی، درصد فراوانی، بیشترین و کمترین استفاده شد.

شهرستان درگز در شمال شرقی کشور و در استان خراسان رضوی واقع شده است. شهر درگز در حدود ۱۲۰ کیلومتری شمال قوچان و در شمال کوه قرخ قیز (چهل دختر) و در ارتفاع متوسط حدود ۴۵۰ متری از سطح دریا قرار دارد. رشته کوه الله‌اکبر که در جنوب غربی شهر مشرف بر این شهر است، جاده ترانزیتی قوچان- لطف آباد از این شهر عبور می‌کند و از لحاظ جغرافیایی شهر در موقعیت استراتژیک استقرار یافته است. شهرستان درگز از شمال به جمهوری ترکمنستان، از جنوب به شهرستان قوچان و شهرستان چناران و از شرق به کلات نادری و از غرب به شهرستان قوچان محدود شده است. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۴۸۰ متر و با کشور ترکمنستان ۱۵۰ کیلومتر مرز مشترک دارد (طرح جامع شهر درگز، ۱۳۸۶: ۳؛ گزارش اجتماعی و فرهنگی شهرستان استان خراسان رضوی، ۱۳۹۵). بخش مرکزی شهرستان درگز حدود ۱۰۰۰ هکتار برآورده می‌شود. این شهر در ۲۶۲ کیلومتری شمال غرب مشهد (مرکز استان خراسان رضوی) قرار دارد. شهر درگز نسبت به مرکز لطف آباد در موقعیت فاصله ۲۲/۵ کیلومتری و نسبت به شهر نوخندان در فاصله ۱۰ کیلومتری قرار گرفته است. شهر درگز در سال ۱۳۱۸ ش به عنوان شهر مصوب و شهرداری در آن ایجاد شد و در سال ۱۳۲۸ نیز به مرکزیت شهرستان انتخاب و فرمانداری در آن تأسیس گردیده است (فرهنگ آبادی کشور). شهرستان درگز (متشکل از ۴ بخش و ۷ دهستان) است. عرصه فضایی بخش مرکزی شامل یک دهستان (تکاب) و یک کانون شهری (مرکز شهرستان) و ۳۵ روستا است که مطابق آخرین سرشماری (۱۳۹۵)، ۱۴ واحد آن خالی از سکنه است پس ۲۱ روستا دارای سکنه در نظر گرفت. جمعیت روستایی بخش مرکزی در مجموع برابر ۵۰۴۶ نفر در قالب ۱۶۵۷ خانوار است. روستاهای این بخش بیشتر جزو روستاهای کوچک هستند که میانگین جمعیت آن‌ها ۷۰ خانوار است. روستاهای بخش مرکزی بیشتر در منطقه کوهستانی، در مجاورت مرز شمال شرقی کشور (با جمهوری ترکمنستان) واقع شده است. راههای ارتباطی اغلب روستاها کوهستانی و صعب العبور است. فاصله این شهرستان تا مرکز استان ۲۵۴ کیلومتر و تا شهر تهران ۹۱۰ کیلومتر. درگز دارای ۱۵۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور ترکمنستان می‌باشد (گزارش اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی شهرستان استان خراسان رضوی، ۱۳۹۵).

جدول ۲- تقسیمات کشوری شهرستان درگز در استان خراسان رضوی ۱۳۹۵

رتبه در استان	سهم از استان	استان	شهرستان	عنوان
۱۱	۳،۲	۱۱۶۴۸۵،۳	۳۷۷۶۶	مساحت (کیلومتر مربع)
۴	۵،۵	۷۳	۴	شهر
۲	۵،۷	۷۰	۴	بخش
۷	۴،۳	۱۶۴	۷	دهستان
۱۷	۲،۱	۷۳۶۲	۱۵۶	روستا
۸	۴،۲	۳۳۳۵	۱۳۹	روستا دارای سکنه

مأخذ: سالنامه آماری استان خراسان رضوی شهرستان درگز، ۱۳۹۵.

شکل ۳- موقعیت و تقسیمات سیاسی بخش مرکزی شهرستان درگز
 مأخذ سازمان نقشه برداری و مرکز آمار ایران ۱۳۹۵.

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

در پژوهش حاضر ۲۳۷ نفر از ساکنین سکونتگاه‌های روستایی بخش مرکزی درگز به عنوان نمونه جهت تعمیم نتایج به کلیه ساکنین سکونتگاه‌های روستایی به روش تصادفی انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش در قالب سه بخش توصیفی ویژگی‌های پاسخگویان که بیشتر به ویژگی فردی پاسخگویان پرداخته شد. از ۲۳۷ نفر پاسخگویان بخش مرکزی شهرستان درگز، ۱۷۴ نفر معادل ۷۳.۴۲ درصد مرد و ۶۳ نفر معادل ۲۶.۵۸ درصد از آن‌ها زن بوده‌اند. بیشترین فراوانی سن مربوط به گروه سنی ۲۰ تا ۴۰ سال معادل ۴۱.۳۵ و کمترین سن پاسخگویان روستای مربوط به گروه سنی بیش از ۶۰ سال معادل ۹.۲۸ درصد می‌باشد.

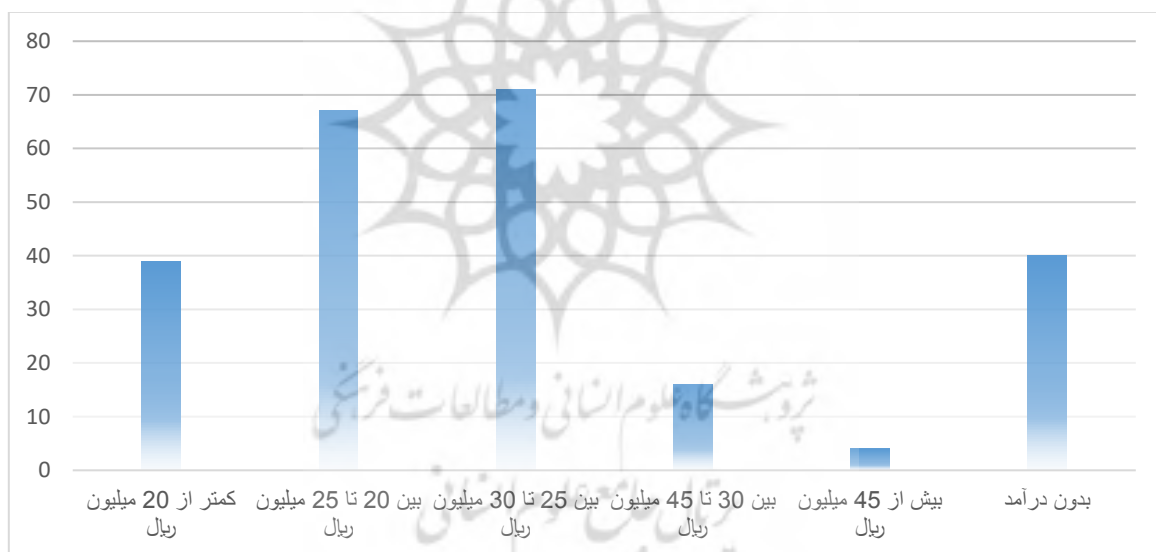
جدول ۳- وضعیت سن پاسخگویان بخش مرکزی شهرستان درگز

ساکنین روستاهای بخش مرکزی درگز				سن
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۱۸.۱۴	۴۳	۱۸.۱۴	۴۳	کمتر از ۲۰ سال
۵۹.۴۹	۱۴۱	۴۱.۳۵	۹۸	بین ۲۰ تا ۴۰ سال
۹۰.۷۲	۲۱۵	۳۱.۲۲	۷۴	بین ۴۰ تا ۶۰ سال
۱۰۰	۲۳۷	۹.۲۸	۲۲	بیش از ۶۰ سال
۱۰۰	۲۳۷	۱۰۰	۲۳۷	جمع

ماخذ: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۰

در رابطه با وضعیت تحصیلات پاسخگویان، بیشترین فراوانی تحصیلات مربوط به تحصیلات دیپلم با ۹۶ نفر معادل ۴۰.۵۱ درصد و کمترین فراوانی تحصیلات مربوط به کارشناسی ارشد و بالاتر با ۷ نفر معادل ۲.۹۵ درصد می باشد؛ لازم به توضیح است که در میان پاسخگویان تحصیلات ابتدایی و دیپلم با ۱۸۰ نفر معادل ۷۵.۹۵ درصد از کل جمعیت پاسخگویان را در بر می گیرد، که نشان دهنده سطح پایین تحصیلات در روستاهای منطقه است. از ۲۳۷ نفر پاسخگویان روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز، بیشترین فراوانی وضعیت اشتغال مربوط گروه کشاورزان و دامداری با ۱۲۶ نفر معادل ۵۳.۱۶ درصد و کمترین فراوانی مربوط به گروه صنعتی با ۸ نفر معادل ۳.۳۸ درصد می باشد. پس از کشاورزی و دامداری که اشتغال غالب منطقه است خانه داری با ۳۹ نفر معادل ۱۶.۴۶ درصد رتبه دوم را داراست. همچنین از ۲۳۷ نفر ۱۴ نفر آن بیکار می باشند. وضعیت درآمد مربوط درآمد بین ۲۵ تا ۳۰ میلیون ریال با ۷۱ نفر معادل ۲۹.۹۶ درصد و کمترین فراوانی مربوط به گروه بیش از ۴۵ میلیون ریال با ۴ نفر معادل ۱.۶۹ درصد می باشد. گروه درآمدی بین ۲۰ تا ۳۰ میلیون ریال با ۱۳۸ نفر معادل ۵۸.۲۳ درصد بیش از نیمی از پاسخگویان را در بر می گیرد که با توجه به وضعیت کشاورزی منطقه نشان دهنده روش های سنتی کشت، کوچک بودن قطعات زمین و نوع محصولات غالب (گندم و جو) است. گروه بدون درآمد ۱۶.۸۸ درصد از جمعیت پاسخگویان را در بر می گیرد که بیشتر بخاطر وضعیت خانه داری زنان می باشد.

شکل ۴- نمودار وضعیت درآمد پاسخگویان بخش مرکزی شهرستان درگز

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

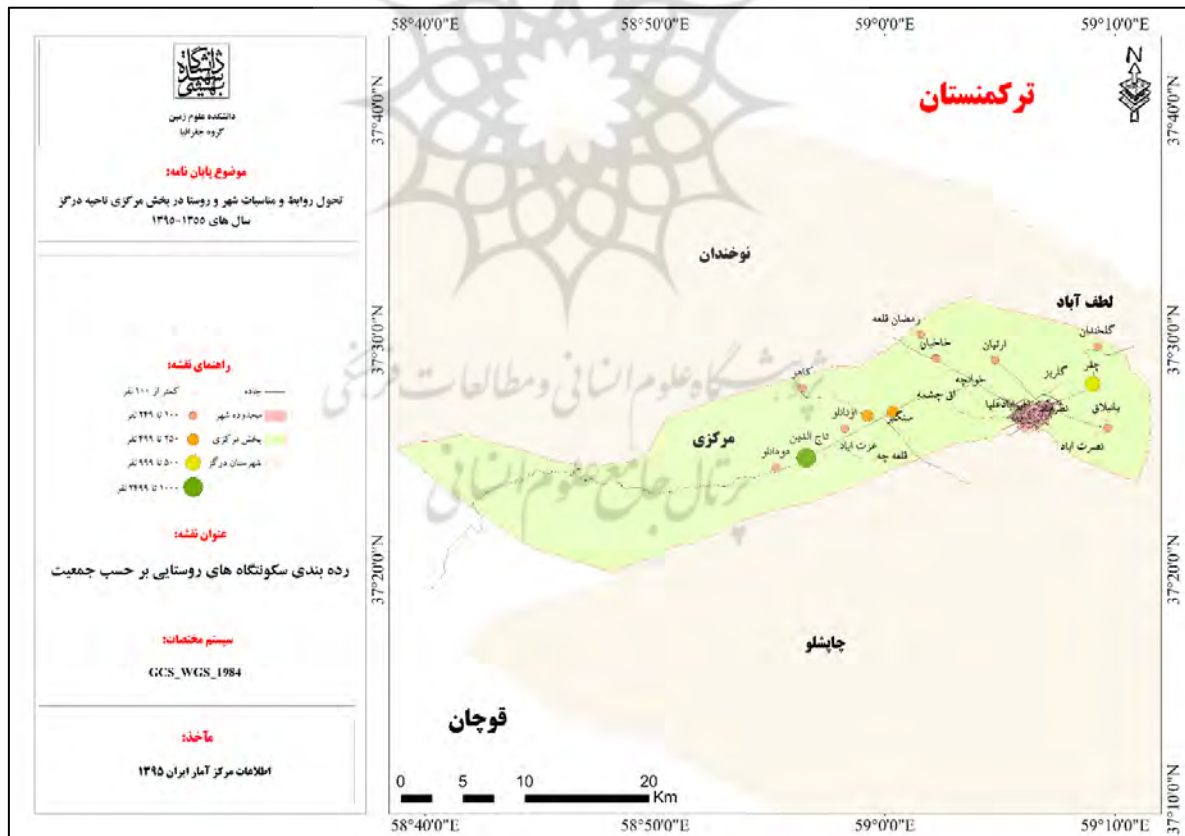
از بین ۲۳۷ نفر پاسخگویان روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز، بیشترین فراوانی وضعیت هزینه مربوط گروه هزینه بین ۲۰ تا ۲۵ میلیون ریال با ۹۴ نفر معادل ۳۹.۶۶ درصد و کمترین فراوانی مربوط به گروه بیش از ۴۵ میلیون ریال با ۲ نفر معادل ۰.۸۴ درصد می باشد. بیش از نیمی از جمعیت نمونه در گروه هزینه بین ۲۰ تا ۳۰ میلیون ریال قرار دارند.

جدول ۴- وضعیت هزینه پاسخگویان بخش مرکزی شهرستان درگز

وضعیت هزینه	فراوانی	درصد فراوانی
کمتر از ۲۰ میلیون ریال	۵۷	۲۴.۰۵
بین ۲۰ تا ۲۵ میلیون ریال	۹۴	۳۹.۶۶
بین ۲۵ تا ۳۰ میلیون ریال	۶۹	۲۹.۱۱
بین ۳۰ تا ۴۵ میلیون ریال	۱۵	۶.۳۳
بیش از ۴۵ میلیون ریال	۲	۰.۸۴
جمع کل	۲۳۷	۱۰۰

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

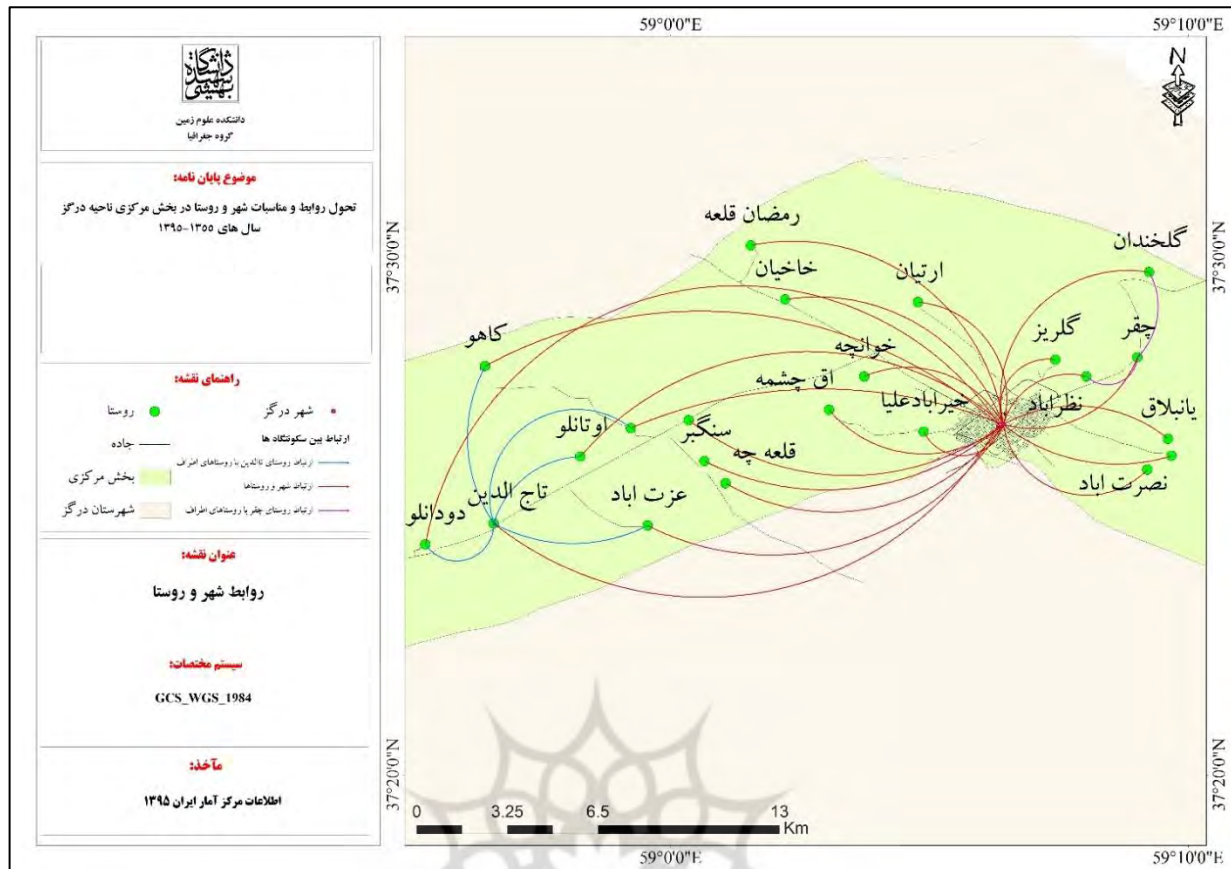
روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز در سه سطح جمعیتی، روستای کوچک، روستای متوسط، روستای بزرگ و روستای مرکزی قرار می گیرند، که براساس تعداد جمعیت به ترتیب شامل کمتر از ۱۰۰ نفر، ۱۰۰ تا ۲۴۹ نفر، ۲۵۰ تا ۴۹۹ نفر، ۵۰۰ تا ۹۹۹ نفر و ۱۰۰۰ تا ۲۴۹۹ نفر می شوند(سعیدی، ۱۳۸۸: ۵۶). تقسیم بندی صورت گرفته براساس جمعیت سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ صورت گرفته است. رده بندی سکونتگاه های روستایی در نقشه زیر ارائه شده است.

شکل ۵- رده بندی جمعیتی روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

روستای آق چشمه و گلریز در بعد خانوار بدون تغییر بوده است؛ ۱۱ روستا کاهش و ۹ روستا افزایش داشته است، در این میان روستای چقر با از دست دادن ۳۱ خانوار بیشترین کاهش و روستای تاج الدین با افزودن ۶۱ خانوار بیشترین افزایش را داشته است. در بعد جمعیتی ۱۶ روستا کاهش و ۶ روستا افزایش جمعیت را تجربه نموده، که در بین آنها روستای ارتیان با کاهش ۲۴۶ نفر بیشترین کاهش و روستای دودانلو با افزایش ۱۶۰ نفری بیشترین افزایش جمعیت را به نام خود ثبت نموده اند. از نظر درصد تغییرات نسبت به سال پایه (۱۳۸۵) در بعد خانوار روستای یانبلاق از ۲۲ به ۱۷ خانوار رسیده که با ۲۲.۷۳- درصد بیشترین کاهش را داشته و روستای خیرآباد علیا از ۱۳ به ۳۵ خانوار رسیده که با ۱۶۹.۲۳ درصد رشد بیشترین افزایش را ثبت نموده است. در بعد جمعیت روستای آق چشمه از ۸۵ به ۲۵ نفر رسیده که با ۷۰.۵۹- درصد بیشترین کاهش جمعیت را داشته و روستای نظر آباد از ۲۴ به ۶۳ نفر رسیده که با ۱۶۲.۵۰ درصد بیشترین افزایش جمعیت را داشته است. بین سکونتگاه های شهری و روستایی همواره جریان های متعددی (جمعیت، کالا، سرمایه و غیره) برقرار می باشد. برحسب ساختارهای کالبدی و اجتماعی-اقتصادی شکل دهنده به بستر کالبدی-فضایی هر نظام سکونتگاهی (منطقه، ناحیه، شهر و غیره) این جریان ها می تواند یک سوپه و بالعکس باشد (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۶:۱). در بخش مرکزی شهرستان درگز رابطه نابرابر بین روستا و شهر و روستاهای همجوار وجود دارد. بین شهر درگز و همه روستاها ارتباط اداری یک طرفه روستا به شهر وجود دارد که شامل فعالیت های مرتبط با جهاد کشاورزی، تعاونی روستایی، فعالیت های بانکداری و غیره می شود. از لحاظ اقتصادی نیز یک رابطه نابرابر برقرار است زیرا شهر درگز محل فروش اکثر محصولات کشاورزی روستایی بوده و روستائیان برای تامین مایحتاج خود، خرید ادوات کشاورزی، مواد اولیه کشاورزی و دامی و غیره به شهر مراجعه می کنند. در بین روستاها نیز ارتباطات اجتماعی و اقتصادی برقرار است. روستای تاج الدین با روستاهای کاهو، دودانلو، عزت آباد، اوتانلو و قره قویونلو و روستای چقر با روستاهای گلخندان و نظرآباد با یکدیگر رابطه دارند. ارتباط اقتصادی آنها شامل خرید و فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی و ارتباط اجتماعی آنها روابط خانوادگی و خویشاوندی از طریق ازدواج را در برمی گیرد. در نهایت می توان عنوان نمود روابط روستا و شهر در قالب روابط یک سوپه سرمایه داری بهره بری تحت سلطه شهر قرار دارند، ارتباط بین روستا و شهر و روستاهای مجاور در شکل ۵ ارائه شد.

شکل ۶- روابط شهر و روستا بخش مرکزی شهرستان درگز

مآخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

همانطور که در نقشه نشان مشخص شده است، بیشتر روستای اکثر روابط شهر و روستا بخش مرکزی شهرستان درگز یکسو می باشد و این امر نشان دهنده رابطه سلطه آمیز شهر درگز به سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز می باشد. همچنین با توجه به یافته های پژوهش در مولفه اقتصادی-سیاسی مناسبات نابرابری بین شهر و روستاهای بخش مرکزی وجود دارد. این امر نیز بدیهی می باشد که شهر درگز به عنوان مکان مرکزی یا کانون اصلی در بخش مرکزی درگز از کارآمدی کافی جهت نقش مکان مرکزی برخوردار نمی باشد.

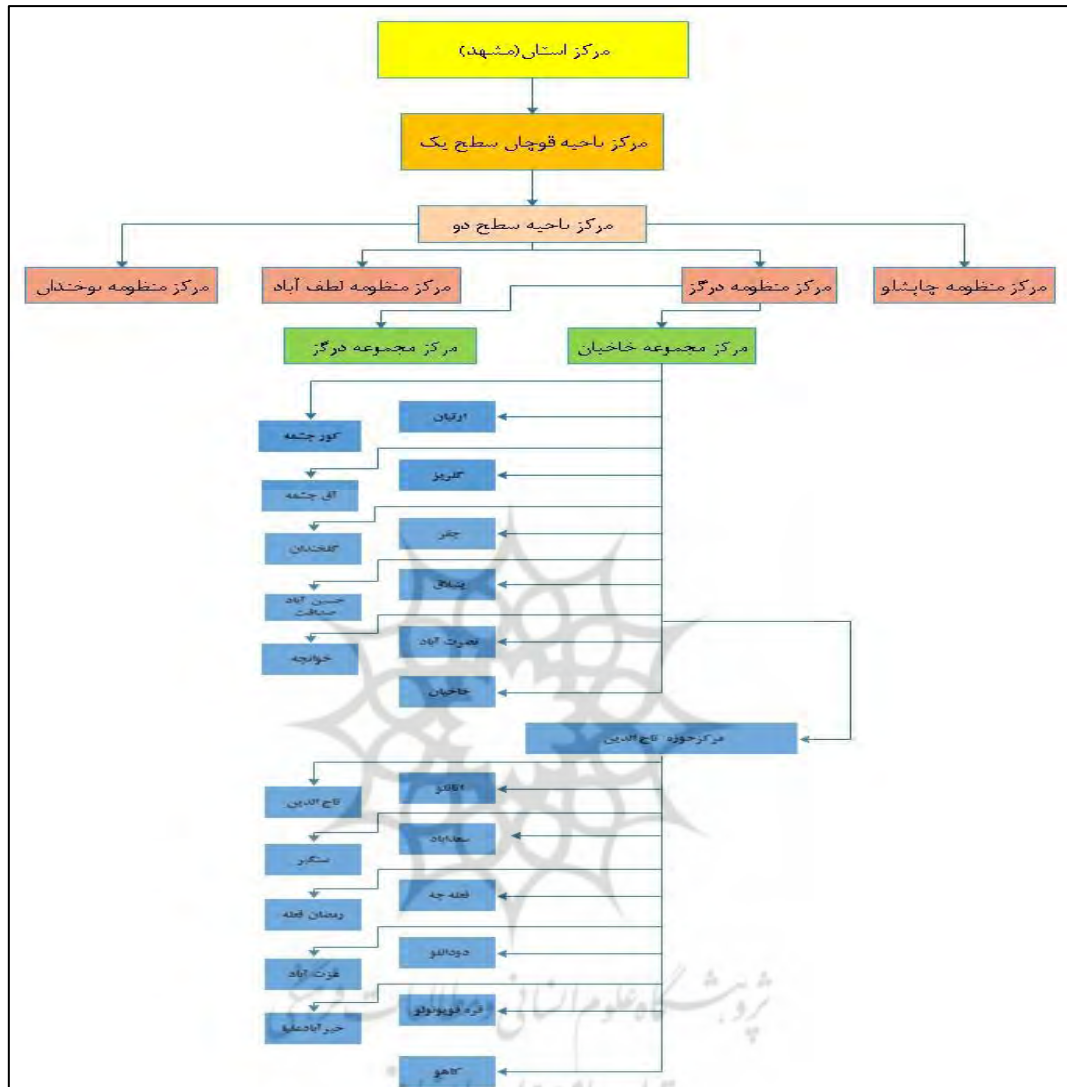
خصوصیات روابط فضایی روستا- روستا و روستا و شهری

روابط فضایی روستا با مناطق پیراشهری، شهر درگز و در بخش مرکزی ناحیه درگز بیشتر روستاها این ناحیه بعضی ها از آن به نزدیکی به شهر درگز دسترسی بهتر دارند و بیشتر ارتباط با مرکز شهر درگز است، نکته حائز اهمیت این است که روستاهای که در مجاورت هم قرار دارند و مسیر مناسبی دارند، با هم ارتباط ندارند. روستایی مثل خاچیان که در مسیر راه درگز و قوچان قرار دارد مسیر برای پیشرفت دارد، ولی متأسفانه باعث رشد و توسعه آن نشده است. نه تنها خود روستای خاچیان بلکه روستای اطراف همچون روستاهای رمضان قلعه یا ارتیان هم دچار تغییر نشده اند؛ و از سوی دیگر در این بخش روستاهای در مسیر مرکز شهر درگز قرار دارند، مانند روستا سعدآباد، تاج الدین، قره قویونلو دسترسی سریع و آسانی به شهر درگز دارند. روستاهای در حوزه وجود دارد که از مسیر اصلی مرکز شهر فاصله دارند، مثل روستای عزت

آباد، قلعه چه، سنگبر، گلریز، اوتانلو، کاهو، گلخندان، کورچشمه، نصرت آباد، ینبلاق که این روستا نزدیک به جاده اصلی هستند رفت و آمد نمی‌کنند به مرکز شهر یعنی درگز به کار مراجعه می‌کنند.

این روستاها ارتباط بسیار اندکی با هم دارند. بیشتر ارتباط آن به مرکز شهر درگز یا مشهد است و با هم اختلاف قومی و زبانی دارند. ساکنین برخی از روستاها ترک و برخی دیگر کرمانجی هستند. بنا به همین دلیل و دیدگاه‌های قدیمی موجود روابط فضایی شکل گرفته در این منطقه آن چنان چشمگیر نیست. بر این اساس در منطقه مورد مطالعه اقتصاد هم تأثیر زیادی گذاشته و یکی از دلایل اصلی کاهش درآمد، کاهش انگیزه کشاورزان برای محصولات و حضور دلالان و واسطه‌ها می‌باشند. اغلب کشاورزان به دلیل نیاز مالی فراوان و نداشتن انبار برای نگهداری محصول و مشکلاتی از این قبیل به دنبال فروش هر چه سریعتر محصول خود بوده‌اند و از طرف دیگر به دلیل مشکلات مالی و مسافت طولانی تا بازار فروش، قادر به عرضه مستقیم محصول خود به بازار نمی‌باشند، به ناچار محصول خود را پایین‌تر از قیمت واقعی به دلالان و واسطه‌ها می‌فروشند و افزایش مهاجرت به طور کلی ناپایداری معیشت کشاورزان شده است. اغلب از زندگی خود راضی نمی‌باشند. در منطقه مورد مطالعه بخش مرکزی ناحیه درگز به دلیل دارا بودن قابلیت محیطی مساعد نظیر خاک مناسب و شرایط آب و هوایی مطلوب و آب فراوان برای کشاورزی وجود دارد، ولی با این وجود با وجود امکانات ارتباط فضایی آن به سمت توسعه حرکت کند است، وجود پتانسیل بالای منطقه و از سوی دیگر انگیزه و تمایل بالای کشاورزی برای محصولات به دلیل سوددهی بیشتر محصول نسبت به سایر محصولات، قابلیت نگهداری طولانی مدت محصول، کیفیت بالای محصول و متأسفانه نبود امکانات نظیر تجهیزات لازم برای برداشت و دسته‌بندی محصول، عدم مالکیت ابزار تولید، عدم دسترسی آسان به کودشیمیایی، آفت‌کش‌ها، عدم امکان بهره‌برداری از ارتباطات دولتی، عملکرد ضعیف کارخانه شالیکوبی، عدم مالکیت انبار جهت نگهداری محصول که جز زیرساخت‌های اصلی و مهم برای توسعه کشت و بازار کشت به شمار می‌رود. در نتیجه روابط در این منطقه روستا به مرکز شهر می‌باشد و برای رفاه بیشتر و افراد تحصیل کرده، ما مهاجرت زیادی شاهد بودیم. گاهی افرادی داریم خرید عادی خود را از مشهد تهیه می‌کنند. با وجود اینکه درگز مکانی دارای گردشگران زیادی است و جایگاه مرزی در کنار پایانه خدماتی ترانزیت طبیعتاً تأثیر زیادی بر آن دارد (به جز روستاهای بخش مرکزی) با این وجود اگر تأثیرگذار باشد مسلماً تأثیر پذیر نیز هست اما متأسفانه نه تنها در شهرستان بلکه در روستاهای آن نیز رشدی دیده نمی‌شود. تهیه کشمش در مناطقی مثل آب و هوای بخش مرکزی شهرستان درگز نسبتاً معتدل و مرطوب برخوردار است. خشک شدن طبیعی انگور مقدار طولانی‌تر است. برای تهیه کشمش در این منطقه به دو روش انجام می‌شود یکی کشمش آفتابی (خشک کردن انگور در آفتاب) در این روش جاهای انگور که دچار پوسیدگی، کپ‌زدگی، ترکیدگی یا نارس هستند را از خوشه جدا می‌کنند تا در نهایت کشمش با کیفیت داشته چرا که میوه‌های خراب موجب پوسیدگی سایر قسمت‌های می‌شود و کیفیت محصول را کاهش می‌دهند، پس خوشه‌ها را از طنابی آویزان می‌کنند و یا بر روی زمین کیسه‌های بزرگ پهن می‌کنند در برابر خورشید قرار می‌گیرد. در این روش ۱۵ تا ۲۰ روز در معرض آفتاب به دور از گرد و غبار می‌باشند و خوشه‌ها را هر چند روز یک بار زیر رو می‌کنند تا تمام قسمت‌ها خشک شود و یک روش دیگر کشمش، این است که انگور با استفاده از مواد شیمیایی و گوگرد آغشته می‌کنند و سپس در مقابل آفتاب قرار می‌دهند و در نهایت هر چند روز یکبار زیر و رو کردن انگورهای آغشته به مواد برای بهتر خشک شدن کمک می‌کند طی ۶ یا ۱۰ روز بسته به روزهای آفتابی داره ولی زودتر از روش اول خشک می‌شوند و امروز دیده شده برای خشک کردن انگور از این مواد شیمیایی استفاده نمی‌کنند. از دستگاه‌ها در کارگاه و یا کارخانه‌های مخصوص خود، این روش نوین هم کم‌خطرتر و

هم ویتامین آن از بین نمی‌رود ولی تمام این مناطق به همین روش سنتی خشک می‌شوند و اگر کسی تمایل تهیه کشمش نداشته باشد خود میوه را مصرف یا می‌فروشد، چون زحمت و دردسر، هزینه‌های آن زیادتر از سودش است، پول کارگر گران‌تر از خود محصول درمی‌آید.

شکل ۷- سلسله مراتب سطح بندی بخش مرکزی شهرستان درگز

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰

یافته های پژوهش حاضر با سه مولفه اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی-سیاسی و کالبدی-فضایی صورت بندی شد که در مولفه ای اجتماعی-فرهنگی متغیرهای نسبت جمعیت روستایی به شهری، جمعیت فعال مناطق روستایی، نرخ مهاجرت فرستی، مسافرت به شهر، سازمان های حمایتی و رسانه های جمعی مورد بررسی قرار گرفت. در همین چارچوب طبق رده بندی ۲۲ سکونتگاه روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز، پنج سطح جمعیتی رباط یا آبادی، روستای کوچک، روستای متوسط، روستای بزرگ و روستای مرکزی قرار می گیرند. ۱۰ روستای آق چشمه، خوانچه، خیرآباد علیا، حسین آباد، صداقت، گلریز، نظر آباد، یانبلق، عزت آباد، سنگیر و قلعه چه در سطح رباط یا آبادی؛ ۷ روستای گلخندان، نصرت آباد، ارتیان، خاخیان، رمضان قلعه، اوتانلو و دودانلو در سطح روستای کوچک؛ روستاهای قره قویونلو، کاهو و سعد آباد در سطح

روستای متوسط؛ روستای چقر در سطح روستای بزرگ و روستای تاج الدین در سطح روستای مرکزی قرار می گیرند. بخش مرکزی شهرستان درگز دارای ۴۱۸۰۸ نفر جمعیت می باشد که از این تعداد ۳۶۷۶۲ نفر معادل ۸۷.۹۳ درصد در شهر و ۵۰۴۶ نفر معادل ۱۲.۰۷ درصد در روستا زندگی می کنند. این بخش شامل شهر درگز و ۳۰ روستا می باشد. نرخ رشد جمعیت شهرستان درگز ۰.۴۵- درصد است. این مسئله بیانگر نرخ بالای مهاجرت در شهرستان است.

در بعد اقتصادی-سیاسی متغیرهای های نسبت متناظر جمعیت شاغل در بخش کشاورزی به غیر کشاورزی، تنوع تولید، نسبت درآمد حاصل از فعالیت های کشاورزی به غیر کشاورزی و منابع مالی و سرمایه گذاری مورد بررسی قرار گرفت. که نتایج آن نشان می دهد کشاورزی منبع اصلی درآمد ساکنین سکونتگاه های روستایی شهرستان درگز می باشد. همچنین در بخش کشاورزی گندم و جو از اصلی ترین محصولات زراعی هستند که در بخش مرکزی شهرستان درگز به دو صورت آبی و دیم کشت می شوند. گندم و جو در مجموع ۷۴.۶۱ درصد از کشت منطقه را به خود اختصاص داده اند. انگور اصلی ترین محصول محسوب می شود و در بین پاسخگویان ۴۴.۱۹ درصد از باغداران این محصول را کشت نموده اند. در همین چارچوب محل فروش محصولات زراعی و باغی، شهر درگز به ترتیب با ۶۰.۳۲ درصد و ۷۲.۰۹ درصد را به خود اختصاص داده است. منابع مالی دریافت شده از سوی روستائیان در بخش های بسیاری هزینه می شود. با توجه به اظهارات پاسخگویان بیشترین فراوانی مربوط به هزینه محصولات کشاورزی و دامی با ۲۹.۰۳ درصد است. عامل مهم دیگر خرید ادوات کشاورزی با ۲۲.۰۴ درصد می باشد.

در بعد کالبدی-فضایی متغیرهای فاصله روستاها تا شهر درگز، میزان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی، امکان دسترسی به راه های ارتباطی، مسکن و زمین بررسی شد. به لحاظ جابه جایی و مسافت های طی شده توسط پاسخگویان می توان نتیجه گرفت که رفت و آمد بین شهر و روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز بسیار گسترده و سلطه آمیز و نابرابر است. به طوری که بیشترین فراوانی مسافرت به شهر در بین پاسخگویان مربوط به هفته ای ۲ بار با ۴۷.۶۸ درصد می باشد. در همین چارچوب قدمت و عمر بنا نیز، بیشترین فراوانی مربوط به خانه هایی با عمر بیشتر از ۲۰ سال با ۴۰.۹۳ درصد از منازل پاسخگویان می باشد و کمترین فراوانی شامل خانه هایی با عمر ۵ تا ۱۰ سال با ۱۰.۵۵ درصد است. مباحث مطرح شده حکایت از قدمت بالای خانه های منطقه دارند. از نظر تصرف زمین در روستا، ۵۷.۸۱ درصد از پاسخگویان اظهار داشته اند که زمین را به صورت شخصی تصرف کرده اند و ۶۳.۷۱ درصد اظهار داشته اند که بستگان آنها با وجود داشتن زمین های کشاورزی در شهر زندگی می کنند.

با توجه به مولفه های پژوهش حاضر رابطه سلطه آمیز شهر درگز نسبت به سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی درگز وجود دارد که باعث شکل دهی به مناسبات نابرابر نیز شده است. بین شهر درگز و همه روستاها ارتباط اداری-سیاسی از بالا به پایین وجود دارد که شامل فعالیت های مرتبط با جهاد کشاورزی، تعاونی روستایی، فعالیت های بانکداری و غیره می شود. از لحاظ اقتصادی نیز یک رابطه یکسوی فروش محصولات کشاورزی به مکان های عرضه در شهر می باشد که نگاه سلطه آمیز شهر درگز به روستاهای همجوار را به نمایش می دهد. در همین راستا روستائیان برای تامین مایحتاج خود، خرید ادوات کشاورزی، مواد اولیه کشاورزی و دامی و غیره به شهر مراجعه می کنند. در بین روستاها نیز ارتباطات اجتماعی و اقتصادی برقرار است. روستای تاج الدین با روستاهای کاهو، دودانلو، عزت آباد، اوتانلو و قره قویونلو و روستای چقر با روستاهای گلخندان و نظرآباد ارتباط یکسوی به لحاظ اقتصادی و به لحاظ اجتماعی رابطه دوسویه دارند. ارتباط اقتصادی آنها شامل خرید و فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی و ارتباط اجتماعی آنها روابط خانوادگی و خویشاوندی از

طریق ازدواج را در برمی گیرد. به طور کلی با توجه به یافته های پژوهش ربطه بین شهر درگز و سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز سلطه آمیز و مناسبات آن نابرابر می باشد و همینطور شهر درگز نقشی به عنوان کانون شهری در ایفای نقش خود از کارآمدی کافی برخوردار نیست.

یافته های پژوهش حاضر با سه مولفه اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی-سیاسی و کالبدی-فضایی صورت بندی شد. که در مولفه ی اجتماعی-فرهنگی متغیرهای نسبت جمعیت روستایی به شهری، جمعیت فعال مناطق روستایی، نرخ مهاجرت فرستی، مسافرت به شهر، سازمان های حمایتی و رسانه های جمعی مورد بررسی قرار گرفت. در همین چارچوب طبق رده بندی ۲۲ سکونتگاه روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز، پنج سطح جمعیتی رباط یا آبادی، روستای کوچک، روستای متوسط، روستای بزرگ و روستای مرکزی قرار می گیرند. ۱۰ روستای آق چشمه، خوانچه، خیرآباد علیا، حسین آباد صداقت، گلریز، نظر آباد، یانبلاق، عزت آباد، سنگبر و قلعه چه در سطح رباط یا آبادی؛ ۷ روستای گلخندان، نصرت آباد، ارتیان، خاخیان، رمضان قلعه، اوتانلو و دودانلو در سطح روستای کوچک؛ روستاهای قره قویونلو، کاهو و سعد آباد در سطح روستای متوسط؛ روستای چقر در سطح روستای بزرگ و روستای تاج الدین در سطح روستای مرکزی قرار می گیرند. بخش مرکزی شهرستان درگز دارای ۴۱۸۰۸ نفر جمعیت می باشد که از این تعداد ۳۶۷۶۲ نفر معادل ۸۷.۹۳ درصد در شهر و ۵۰۴۶ نفر معادل ۱۲.۰۷ درصد در روستا زندگی می کنند. این بخش شامل شهر درگز و ۳۰ روستا می باشد. نرخ رشد جمعیت شهرستان درگز ۰.۴۵- درصد است. این مسئله بیانگر نرخ بالای مهاجرت در شهرستان است.

در بعد اقتصادی-سیاسی متغیرهای های نسبت متناظر جمعیت شاغل در بخش کشاورزی به غیر کشاورزی، تنوع تولید، نسبت درآمد حاصل از فعالیت های کشاورزی به غیر کشاورزی و منابع مالی و سرمایه گذاری مورد بررسی قرار گرفت. که نتایج آن نشان می دهد کشاورزی منبع اصلی درآمد ساکنین سکونتگاه های روستایی شهرستان درگز می باشد. همچنین در بخش کشاورزی گندم و جو از اصلی ترین محصولات زراعی هستند که در بخش مرکزی شهرستان درگز به دو صورت آبی و دیم کشت می شوند. گندم و جو در مجموع ۷۴.۶۱ درصد از کشت منطقه را به خود اختصاص داده اند. انگور اصلی ترین محصول محسوب می شود و در بین پاسخگویان ۴۴.۱۹ درصد از باغداران این محصول را کشت نموده اند. در همین چارچوب محل فروش محصولات زراعی و باغی، شهر درگز به ترتیب با ۶۰.۳۲ درصد و ۷۲.۰۹ درصد را به خود اختصاص داده است. منابع مالی دریافت شده از سوی روستائیان در بخش های بسیاری هزینه می شود. با توجه به اظهارات پاسخگویان بیشترین فراوانی مربوط به هزینه محصولات کشاورزی و دامی با ۲۹.۰۳ درصد است. عامل مهم دیگر خرید ادوات کشاورزی با ۲۲.۰۴ درصد می باشد. در بعد کالبدی-فضایی متغیرهای فاصله روستاها تا شهر درگز، میزان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی، امکان دسترسی به راه های ارتباطی، مسکن و زمین بررسی شد. به لحاظ جابه جایی و مسافت های طی شده توسط پاسخگویان می توان نتیجه گرفت که رفت و آمد بین شهر و روستاهای بخش مرکزی شهرستان درگز بسیار گسترده و سلطه آمیز و نابرابر است. به طوری که بیشترین فراوانی مسافرت به شهر در بین پاسخگویان مربوط به هفته ای ۲ بار با ۴۷.۶۸ درصد می باشد. در همین چارچوب قدمت و عمر بنا نیز بیشترین فراوانی مربوط به خانه هایی با عمر بیشتر از ۲۰ سال با ۴۰.۹۳ درصد از منازل پاسخگویان می باشد و کمترین فراوانی شامل خانه هایی با عمر ۵ تا ۱۰ سال با ۱۰.۵۵ درصد است. مباحث مطرح شده حکایت از قدمت بالای خانه های منطقه دارند. از نظر تصرف زمین در روستا، ۵۷.۸۱ درصد از پاسخگویان اظهار داشته اند که زمین را به صورت شخصی تصرف کرده اند و ۶۳.۷۱ درصد اظهار داشته اند که بستگان آنها با وجود داشتن زمین های کشاورزی در شهر زندگی می کنند.

۵- بحث و فرجام

با توجه به مولفه های پژوهش حاضر رابطه سلطه آمیز شهر درگز نسبت به سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی درگز وجود دارد که باعث شکل دهی به مناسبات نابرابر نیز شده است. بین شهر درگز و همه روستاها ارتباط اداری-سیاسی از بالا به پایین وجود دارد که شامل فعالیت های مرتبط با جهاد کشاورزی، تعاونی روستایی، فعالیت های بانکداری و غیره می شود. از لحاظ اقتصادی نیز یک رابطه یکسوی فروش محصولات کشاورزی به مکان های عرضه در شهر می باشد که نگاه سلطه آمیز شهر درگز به روستاهای همجوار را به نمایش می دهد. در همین راستا روستائیان برای تامین مایحتاج خود، خرید ادوات کشاورزی، مواد اولیه کشاورزی و دامی و غیره به شهر مراجعه می کنند. در بین روستاها نیز ارتباطات اجتماعی و اقتصادی برقرار است. روستای تاج الدین با روستاهای کاهو، دودانلو، عزت آباد، اوتانلو و قره قویونلو و روستای چقر با روستاهای گلخندان و نظرآباد ارتباط یکسوی به لحاظ اقتصادی و به لحاظ اجتماعی رابطه دوسویه دارند. ارتباط اقتصادی آنها شامل خرید و فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی و ارتباط اجتماعی آنها روابط خانوادگی و خویشاوندی از طریق ازدواج را در برمی گیرد. به طور کلی با توجه به یافته های پژوهش بین شهر درگز و سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز سلطه آمیز و مناسبات آن نابرابر می باشد و همینطور شهر درگز به عنوان کانون شهری در ایفای نقش خود از کارآمدی کافی برخوردار نیست.

با توجه به بررسی مولفه های اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی-سیاسی و مکانی-فضایی شهر درگز به عنوان مکان مرکزی اصلی در بخش مرکزی شهرستان درگز فعال می باشد. به طور معمولاً ساکنین سکونتگاه های روستایی به صورت روزانه و هفتگی به شهر درگز جهت خرید مایحتاج، خدمات دولتی و اداری مراجعه می کنند. همچنین اکثر خدمات سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان درگز در شهر درگز که به عنوان کانون مکان مرکزی اصلی شناخته می شود موجود می باشد، این خدمات شامل خدمات مربوط به کشاورزی، باغداری و ... می باشد. همچنین تولید و عرضه کالاهای خدماتی از شهر به روستا و عرضه محصولات کشاورزی روستا به شهر بر اساس ارتباط سلطه آمیز شهر درگز شکل گرفته است. طبق یافته های پژوهش از دیدگاه پاسخگویان ۶۰.۳۲ درصد محصولات زراعی و ۷۲.۰۹ درصد از محصولات باغی خود را در شهر درگز به فروش می رسانند. در مقابل ۴۳.۴۶ درصد از پاسخگویان بیان کرده اند که مایحتاج عمومی خود را از شهر درگز تهیه می کنند. که این امر نشان دهنده سلطه آمیز بودن شهر درگز و به لحاظ مناسبات شهری و روستایی نابرابر است، هرچند این کانون شهری درگز در ایفای نقش خود از کارآمدی کافی برخوردار نیست. با توجه به یافته های پژوهش روابط شهر و روستا در بخش مرکزی ناحیه درگز (به عنوان مکان مرکزی اصلی) سلطه آمیز و به لحاظ مناسبات نابرابر است، هرچند این کانون شهری در ایفای نقش خود از کارآمدی کافی برخوردار نیست.

طبق یافته های پژوهش حاضر عوامل و نیروهای گوناگونی در روابط و مناسبات روستایی-شهری در بخش مرکزی شهرستان درگز تاثیر دارند. که بعضی از این عوامل و نیروها درونی و بعضی ها بیرونی می باشد. در همین چارچوب عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی-فضایی در روابط و مناسبات روستایی-شهری بخش مرکزی درگز تاثیرگذار می باشند. در زمینه مولفه های اجتماعی-فرهنگی شاخص هایی مانند: نسبت جمعیت روستایی به شهری، نرخ مهاجرت فرستی، مسافرت به شهر، سازمان های حمایتی و نقش رسانه های جمعی، نرخ بالای مهاجرت فرستی از روستاها به شهر و کمبود دسترسی به رسانه های جمعی مانند اینترنت موجب شکل گیری یک رابطه سلطه آمیز و مناسبات نابرابر شهر به روستا می باشد. در زمینه عوامل اقتصادی شاخص هایی مانند: نسبت متناظر جمعیت شاغل در بخش کشاورزی به غیر

کشاورزی، تنوع تولید، نسبت درآمد حاصل از فعالیت های کشاورزی به غیر کشاورزی و منابع مالی و سرمایه گذاری می باشد؛ که در این خصوص بیشتر محصولات کشاورزی خود را در شهر درگز به فروش می رسانند و از کالاها و خدمات تولیدی شهر استفاده می کنند، ساکنین روستای بخش مرکزی شهرستان درگز معمولاً مایحتاج عمومی خود را از طریق شهر تهیه می کنند و برای تامین مواد اولیه کشاورزی و دامی، تعمیرات وسایل کشاورزی به شهر مراجعه می کنند که با توجه به بعد مسافت و تعداد بالای مراجعات بین روستا و شهر یک رابطه سلطه آمیز و نابرابر برقرار می باشد. در رابطه با عوامل کالبدی - فضایی نیز شاخص هایی مانند: فاصله روستاها تا شهر درگز، میزان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی، امکان دسترسی به راه های ارتباطی، مسکن، زمین، تسهیلات عمومی و روابط شهر و روستا می باشد، که در این زمینه دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی و دسترسی به راه های ارتباطی با افزایش فاصله از شهر و کوچک بودن روستا کاهش می یابد و روستاییان معمولاً برای دسترسی به خدمات عمومی مانند خدمات بهداشتی - درمانی و نهادهای آموزشی روزانه یا هفتگی مسافت های زیادی را طی می کنند. این مسئله حاکی از رابطه سلطه آمیز شهر درگز و مناسبات نابرابر بین شهر و روستاهای بخش مرکزی درگز می باشد. هرچند در این خصوص مکان مرکزی شهر درگز در ایفای نقش خود از کارآمدی کافی برخوردار نمی باشد. با توجه به یافته های پژوهش عوامل و نیروهای گوناگون محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی - سیاسی در پیدایی و تحول روابط و مناسبات روستایی - شهری ناحیه اثرگذار بوده اند. در نهایت، بر اساس یافته های پژوهش حاضر، پیشنهادهای زیر جهت پژوهش در آینده مطرح می شود:

- ۱- تحلیل های فضایی مناسب و کارآمد از زمان، فاصله و هزینه های دسترسی در خصوص روابط و مناسبات شهری - روستایی با تکیه، تقویت مراکز خدماتی از طریق آستانه مراجعات مراکز؛
- ۲- زمینه سازی نهادی، بسترسازی زیرساختی و اقتصادی در جهت ایجاد مشارکت بین ساکنین سکونتگاه های روستایی - شهری برای تشکیل صندوق های توسعه کارآفرینی و تعاونی های موفق جهت کاهش مهاجرت های روستایی به شهرها؛
- ۳- مطالعات در خصوص توسعه زیرساخت های ارتباطی روستاهای کوچک با روستاهای بزرگ در زمینه فعالیت های اقتصادی و ایجاد تنوع محصولات در فصول مختلف سال؛
- ۴- فروش بدون واسطه محصولات روستایی در شهرها و شکل گیری بازارچه های محلی در روستاها جهت کاهش مسافت های روستا به شهر؛
- ۵- توسعه دامنه فعالیت های کشاورزی از طریق روش های نوین از جمله: گلخانه و نگهداشت محصولات برای فصول مختلف سال.

۷- منابع

اجاق، عقیل، رحمانی فضلی، عبدالرضا & منشی زاده، رحمت اله. (۱۴۰۰). نقش پیوندهای روستایی - شهری در تحولات اقتصادی و کاهش فقر نواحی روستایی ایران (مطالعه موردی: ناحیه سنقر). پژوهشهای دانش زمین ۱۲(۱)، ۱۸۶-۲۰۱. <https://doi.org/10.52547/esrj.12.1.186>

احمدی، مظهر، عزیزی، شیرین & فایقی، نیکو. (۱۳۹۸). اثرات پیوندهای روستایی - شهری بر تحولات کالبدی - فضایی نواحی پیراشهری مورد: سکونتگاه‌های محمودآباد و آتشگاه پیرامون شهر کرج. توسعه فضاهای پیراشهری، (۲)، ۹۵-۱۰۶.

<https://ensani.ir/fa/article/download/412676>

اداره آب و هواشناسی درگز (۱۳۹۹)، آمار مربوط به عوامل اقلیمی، گزارش ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۳. اداره بنیاد مسکن (۱۳۹۶)، طرح هادی بخش مرکزی، قسمت تاریخچه روستاها.

رحیمی، حسین. (۱۳۹۶). نقش مناسبات شهر و روستا در توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: بخش گلپهر - شهرستان چناران). *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۲(۳۸)، ۴۵-۶۱.

<https://doi.org/10.22054/tms.2017.15062.1425>

رضوانی، دکتر محمدرضا. (۱۳۸۱). تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران. *پژوهش‌های جغرافیایی* (منتشر نمی‌شود)، ۴۳(۰).

<https://ensani.ir/fa/article/download/45511>

سعیدی، عباس. (۱۳۹۴). پیوستگی توسعه روستایی - شهری در قالب منظومه‌های روستایی. *برنامه ریزی توسعه کالبدی*، ۲(۴)، ۲۰-۱۱.

https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2409.html

سعیدی، عباس (۱۳۹۹). برنامه ریزی کالبدی - فضایی در راستای توسعه پایدار منظومه‌های روستایی - شهری، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

<https://libapp.uok.ac.ir/site/catalogue/219696>

صفرخانی، رضوان، سعیدی، عباس، مریدسادات، پگاه & قورچی، مرتضی. (۱۴۰۰). جایگاه روابط شهر و روستا در تولید و عرضه فرش مورد: ناحیه سنقر (کرمانشاه). *جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)*، ۱۹(۶۸)، ۲۲-۳۷.

<https://ensani.ir/fa/article/download/490317>

طاهر خانی، مهدی و رکن‌الدین افتخار، عبدالرضا (۱۳۸۳)؛ تحلیل نقش روابط متقابل شهر و روستا در تحول نواحی روستایی استان قزوین؛ *مدرس علوم انسانی*، دوره ۸(۴)، ۷۹-۱۱۲.

<https://www.sid.ir/paper/7053/fa>

عزیزی، علیرضا (۱۳۸۶). *جغرافیای ساوجبلاغ (با تأکید بر ویژگی‌های انسانی)*؛ به کوشش فرمانداری ساوجبلاغ؛ انتشارات رهام اندیشه، تهران. عنابستانی، علی اکبر & صادقی، فخری. (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر بر گرایش روستاییان به ادغام روستاها در یکدیگر و ایجاد شهرهای جدید (مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر بناب). *برنامه ریزی فضایی*، ۴(۱)، ۲۵-۴۲.

<https://ensani.ir/fa/article/download/332321>

قدیری معصوم، مجتبی، باغیان، حمیدرضا & نورانی، حمیده. (۱۳۹۱). نقش گردشگری روستایی در روابط شهر و روستا در شهرستان طالقان. *برنامه ریزی فضایی*، ۲(۱)، ۲۷-۴۸.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22287485.1391.2.1.2.2>

قدیری معصوم، مجتبی و چراغی، مهدی و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۴)؛ اثرات روابط اقتصادی شهر و روستا بر امنیت خانوارهای روستایی، مورد: شهرستان زنجان، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۴(۴)، ۸۵-۶۹.

<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2581-fa.html>

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، *سالنامه آماری، سرشماری عمومی جمعیت*، استان خراسان رضوی شهرستان درگز.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، *گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی*، شهرستان استان خراسان رضوی، شهرستان درگز، ۱۳۹۵.

مطیعی لنگرودی، سید حسن و خسروی مهر، حمیده و طورانی، علی (۱۳۹۳)؛ اثرات روابط اقتصادی شهر و روستا بر وضعیت اجتماعی و اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی: مورد دهستان چهل چای در شهرستان مینودشت؛ *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳(۴)، ۱۹-۴۲.

<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2167-fa.html>

Bass, H. B., 2006. Ragnar Nurkse's Development Theory: Influences and Perceptions. In: <https://doi.org/10.7135/UPO9781843318194.011>.

Center for Economic Research. (2013), Urbanization in Central Asia: Challenges, issues, and prospects. Tashkent: *Center for Economic Research*, 64 p., Available online. <https://www.unescap.org/sites/default/files/Urbanization-in-CA-ENG.pdf>

Corek oztas, cigdem, (2021), how to best rural metropolitan areas? The Turkish case, *palaning practice & trsearch*, pp1-11, <https://www.tandfonline.com/loi/cppr20>.

-Hirashima, S., 2009. Growth- poverty Linkage and Income- Asset Relation in -Regional Disparity: Evidence from Pakistan and India. *The Pakistan Development Review*, p. 386-357.

Overbeek, Greet, (2009), Opportunities for Rural-Urban Relationships to Enhance the Rural Landscape, *Journal of Environmental Policy & Planning*, 11(1), pp 61- 68 <https://doi.org/10.1080/15239080902775058>

Xue. J. (2014), Is eco-village/urban village the future of a DE growth society? An urban planner's perspective. *Ecological Economics* 105. 130–138.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.06.003>

